Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite
Møte tirsdag 14. november 1961 kl. 10.

Møtet ble ledet av formannen, F i n n M o e .

Til stede var: Bondevik, Braadland, Kjøs, Ragnvald Andersen (for Langhelle), Langlo, Finn Moe, Erling Petersen, Jakob Pettersen, Reinsnes, Røiseland, Rakel Seweriin, Ingvaldsen, Hambro (for Bergesen), Borgen, Hareide, Hegna, Hønsvald, Johs. Olsen og Treholt.

Av Regjeringens medlemmer var til stede: Utenriksminister Lange og industriminister Holler.

Dessuten ble følgende embetsmenn gitt adgang til møtet: Fra Utenriksdepartementet ekspedisjonssjef Gunneng, underdirektør Kristiansen og byråsjef Vennemo under den første del av møtet, under møtets annen del ekspedisjonssjef Jahn Halvorsen, og fra Industridepartementet ekspedisjonssjef Gøthe.

Formannen: Som det fremgår av dagsordenen er møtet sammenkalt for at utenriksministeren kan gi en liten redegjørelse om det man nå vet om Finland-spørsmålet, og dessuten si litt om sin reise til Sovjet, og etter det vil da statsråd Holler gi en redegjørelse om Fellesmarkedet og industrien.

Jeg gir ordet til utenriksminister Lange.

Utenriksminister Lange: Jeg hadde håpet at vi til dette møtet skulle hatt litt opplysninger om hva som kom ut av samtalene mellom utenriksminister Karjalainen og utenriksminister Gromyko i Moskva, men det har vi ennå ikke fått. Det som ble meddelt statsministrene i Hangø var svært lite, sannsynligvis fordi man ville at det først skulle meddeles i de finske konstitusjonelle instanser, regjering og riksdagsgrupper, og vi har ennå ikke fått noen nærmere redegjørelse for hva Karjalainen har kunnet bringe på det rene under sine samtaler med den sovjetiske utenriksminister. Jeg må derfor nøye meg med enkelte, nærmest funderinger, på grunnlag av våre studier av selve noten, og kan altså ikke i dag gi noen opplysninger om der er kommet nærmere presiseringer av hva de sovjetiske hensikter med noten har vært for Finlands vedkommende.

Det er jo Finland som er notens formelle adressat, men studerer man noten, finner man ut at innholdet i den bare i liten grad angår Finland, og omtalen av Finland er ikke særlig kritisk hvis man ser den i forhold til omtalen av andre av de nordiske land. Der er nok et kort utfall mot visse finske presseorganer, men der er ingen direkte angrep i noten på den finske regjerings politikk. Noten gir heller ikke uttrykk for noe tidspress, det kan forhandles ad vanlig diplomatisk vei om dato og om sted for de rådslagninger noten tar sikte på.

Det formelle grunnlag for anmodningen om rådslagninger er henvisningen til angrepstruselen fra Tyskland, og det er karakteristikken av Vest-Tysklands militarisme som utgjør hovedinnholdet i noten. Denne karakteristikken er på linje

med den tradisjonelle sovjetiske framstilling som vi kjenner den fra de siste år, men den retter seg spesielt mot "de vest-tyske militaristers og revansjisters inntrengen i Nord-Europa og Østersjø-bassenget" - det er sitat.

Norge er i denne sammenheng nevnt en rekke ganger i forbindelse med forsyningslagre, i forbindelse med staben på Kolsås, i forbindelse med felles kampøvinger, avtale om militærleveranser, Østersjøkommandoen. Nå er alle disse punktene i noten tidligere berørt i direkte norsk-sovjetiske samtaler og notevekslinger, så det skulle for så vidt ikke herske noen uklarhet på sovjetisk side om norsk oppfatning og holdning i disse spørsmål.

Anklagene mot Sverige er relativt kortfattede og ikke særlig vidtgående, men de er allikevel et nytt trekk i bildet, og Sverige fikk i motsetning til Norge og Danmark overlevert direkte en kopi av noten, men med den begrunnelse fra utenriksminister Gromykos side at det skjedde fordi Sverige er en viktig strandstat i Østersjøen.

Hvor det gjelder Finlands reaksjon kan vi vel slå fast at president Kekkonens uttalelser alt før hjemkomsten til Finland og etter den tid har bekreftet Finlands bestemte ønske om ikke å oppmuntre til spekulasjoner og ikke å lage sensasjoner omkring noten. Det var jo den holdning som alt ble indikert overfor den norske Regjering av Finlands ambassadør i Oslo så tidlig som den 31. oktober, og som jeg hadde anledning til å redegjøre for på et tidligere møte her i komiteen. Det ser videre ut til at det er klart at noten kom helt uventet i Finland, og at president Bresjnevs besøk og det som er skjedd senere mellom Sovjet-Unionen og Finland, ikke skapte grunnlag for noen forventninger om framstøt i noen form overfor Finland på det nåværende tidspunkt. Dette faktum og det at selve noten heller ikke retter kritikken mot Finland, gir et visst grunnlag for forhåpninger i Finland om moderasjon i de sovjetiske krav. Så vidt vi vet har imidlertid finnene ikke fått noen som helst forhåndsindikasjoner om hvilke krav og forslag de vil bli stilt overfor. President Kekkonens karakteristikk i sin radiotale av ryktene om sovjetiske basekrav som vanvittige - det var ordet - utgjorde da vel ikke mer enn et taktisk politisk trekk før rådslagninger begynner.

Allerede president Kekkonens uttalelser på hjemturen fra Amerika og senere hans radiotale, har gjort det klart at samtidig som Finlands regjering ikke vil avslå rådslagninger, vil den søke å unngå å ta standpunkt til den russiske påstand om at det foreligger en slik trusel som gjør støttepaktens artikkel 2 anvendelig. President Kekkonen gikk imidlertid i sin radiotale nokså langt i retning av å assosiere seg med den russiske bekymring for opprustningen av Vest-Tyskland og en alminnelig krigsfare i Europa. Fra amerikansk hold er det gitt uttrykk for bekymring for at finnene i en eller annen form vil gå god for aggresjonsanklagen mot Tyskland og mot NATO, men både fra norsk, dansk og svensk side har vi advart amerikanerne mot å prøve i noen form å gi finnene råd, og det er nå opplyst at tanken om en amerikansk henvendelse i Helsingfors er oppgitt.

Utenriksminister Karjalainen er, som det vil være kjent, nå kommet tilbake fra Moskva hvor han har søkt opplysning om hva russerne egentlig tar sikte på, men

som jeg sa innledningsvis, har vi ennå ikke fått noen nærmere indikasjon på hva resultatet av hans samtaler har vært.

Det har ikke manglet på gjetninger om hva russerne vil kreve av Finland, og selv om vi som sagt ennå har lite konkret å holde oss til, er det vel riktig i noen grad å prøve å se på de forskjellige alternativer som *kan* komme opp.

Hvor det gjelder mulige militære ønskemål har følgende muligheter vært omtalt:

For det første har det svært snakk om militær okkupasjon. Finlands territorium vil i tilfelle av en stormaktskrig antagelig meget raskt kunne kontrolleres av Sovjet-Samveldet ut fra de posisjoner de allerede har. Mer begrenset stasjonering av sovjetiske tropper ved etablering av militære baser på nytt av samme type som Porkkala- og Hangø-basen, ser ikke ut til å være sannsynlig, og det regnes i Finland ikke med krav om noe slikt. Russerne ga opp Porkkala i 1955, vel nettopp fordi basens militære verdi var sterkt redusert. Den våpentekniske utvikling siden den tid har antagelig ytterligere redusert den militære betydning av slike baser. Vi kan vel derfor regne med at russerne ikke av militære grunner vil forlange nye regulære baser opprettet. Så vel militær okkupasjon som opprettelse av regulære baser vil dessuten ha så mange negative politiske virkninger at det er lite sannsynlig at disse alternativer er aktuelle.

Finnene har allerede så vidt en kjenner til, bygd ut et overdimensjonert radarnett, og det vil selvsagt tjene russiske interesser i krigstid. Et sovjetisk ønskemål kan være en videre utbygging av dette radarnettet, men det kunne de etter all sannsynlighet ha oppnådd i stillhet, uten det politiske oppstuss som noten har vakt. Skulle sovjetisk bemanning av dette radarnettet alt i fredstid være et av russernes ønskemål, kan det vel forståes at grovere midler har vært ansett nødvendige. Om slike krav nå vil bli reist, vil det vel i og for seg kunne gis en rasjonell rent militær begrunnelse. I denne forbindelse vil jeg sitere en vurdering fra norsk militært hold:

> "Russerne kan oppnå å påvirke terrorbalansen i sin favør ved å utnytte finsk territorium for luftforsvarsformål. Den minste virkelig reelle fordelen med de minste konsekvenser for finsk innenrikspolitisk selvstendighet, ville være disponering av et begrenset antall spredte punkter i Finland for sovjetiske varslingsstasjoner. En påtagelig kraftigere militær forbedring oppnåes ved en overføring av aktive luftforsvarselementer til finsk område. En militært sett fullt ut effektiv løsning av dette er neppe mulig med bibehold av reelt finsk indrepolitisk selvstyre. Partielle mellomløsninger er mulig, også innenfor rammen av det finnene vil kunne antas å akseptere. Hva slike løsninger vil innebære i dag kan ikke angis i detalj, idet en da må ha kjennskap til detaljer i sovjetisk våpenteknikk."

Så meget om krav om rent militære skritt på finsk område.

Det ligger så nær å spørre om russerne kan tenkes å ville forlange en nærmere tilknytning av Finland til Warszawapaktens system, eller en styrking av det bilaterale sovjetisk-finske militære samarbeid. Det kan tenkes mange grader av slikt

samarbeid: Styrking av finsk forsvar etter direktiver fra Moskva, inklusive våpenkjøp fra Østblokken, stabssamarbeid, fellesmanøvrer og lignende.

Mot vidtrekkende krav på dette felt taler det at slike krav vanskelig vil kunne forenes med en fortsettelse av den finske nøytralitetslinje, og det er ikke noen klare indikasjoner i noteteksten eller ellers på at russerne ønsker å forandre denne nøytralitetslinjen.

Prøver en så å analysere russernes politiske mål med noten og med de militære tiltak overfor Finland som kan bli aktuelle, så er bildet selvsagt enda mer sammensatt. En kan vel uten videre avvise at notens virkning for presidentvalget i Finland har vært noe vesentlig motiv, selv om en vel ikke kan utelukke at det også har spilt inn, men en satellitisering av Finland er for tiden neppe noen sovjetisk interesse. Finland har jo hittil vært nyttig for Sovjet-Samveldet som et utstillingsvindu for fredelig sameksistens av forskjellige sosiale og politiske systemer. Overfor de andre nordiske land, som så åpenbart er sekundære adressater for noten, vil en slik utvikling på det nærmeste fjerne det motiv for moderasjon som hensynet til finnene hittil har utgjort.

Finland har fulgt en uhyre forsiktig utenrikspolitisk linje helt siden 1945. I FN og i andre internasjonale organer har Finland omhyggelig unngått å irritere russerne. At Finland stemte for 8-maktsforslaget om superbomben i høst - de åtte maktene var de rundt Nordkalotten - har kanskje støtt russerne, men en bør vel neppe tillegge det momentet vesentlig betydning.

Hva angår Finlands samarbeid med de nordiske land og med EFTA, er dette kommet i gang og gjennomført etter å ha vært forhåndsklarert i Moskva. At noten skulle sette press på Finland for å svekke samarbeidet med Norden og for å hindre assosiering med CEE, altså med Det europeiske økonomiske fellesskap, synes da søkt. En annen ting er at en slik assosiering nå faktisk kan bli vanskeligere eller kan bli umulig.

Hva det nordiske samarbeidet angår, har finnene selv i Hangø vurdert mulighetene optimistisk. Det var ikke minst den sterke finske insistering på at en formalisering i en avtale av dette nordiske samarbeidet ville være en støtte for dem, som gjorde at selv danskene, som på Voksenås-møtet jo var meget lite innstilt på noen sånn avtale, nå allikevel sa seg villige til å drøfte den og til å påta seg å undersøke hvordan det ville påvirke mulighetene for medlemskap i Det europeiske økonomiske fellesskap.

Hvor det gjelder finsk-sovjetiske forhold ellers er det neppe noe grunnlag for misnøye i Moskva med Finlands handelspolitiske linje i forhold til Sovjet-Unionen, men i lys av tilspissingen av motsetningen mellom stormaktene, og særlig den siste utvikling av Berlin-krisen og Tysklandsproblemet, er det ikke umulig at russerne er kommet til at Finlands hittidige forsiktige og nøytrale linje ikke er nok for Sovjet-Samveldet, og at de nå vil kreve en noe mer aktiv finsk innsats i spillet om Europa, og med aktiv støtte til de sovjetiske anstrengelser for å gjøre delingen av Tyskland varig. Noteteksten understreker nødvendigheten av en fredsavtale med Tyskland, og det er da naturlig å vente seg at Finland kan bli satt under press for å anerkjenne Øst-Tyskland. Avslutningen av en finsk-tysk fredsavtale kan eventuelt også komme

på tale. Men dette er som sagt alt sammen spekulasjoner, det ble ikke gitt noen indikasjoner under statsministerens opphold i Hangø og Helsingfors om hva der faktisk var kommet fram under samtalene med Gromyko i Moskva.

Noten har åpenbar adresse også til de andre nordiske land. Ønsket om å rette en advarsel til Sverige i forbindelse med at landet overveier nærmere tilknytning vestover gjennom en assosiering med CEE, kan vel i noen grad forklare angrepene på Sverige i noten. Bekymringen for en forskyvning av maktbalansen i Østersjøen forårsaket av Vest-Tysklands sjømilitære utvikling, er egentlig etter svensk oppfatning hovedmotivet på dette punkt.

Moskva's tone overfor Norge har det siste året etter at opphisselsen over U-2 og RB 47-affærene hadde gitt seg, vært relativt mild, men russerne har i en økende grad gitt uttrykk for sin misbilligelse av enhver form for norsk militært samarbeid med Forbundsrepublikken Tyskland, sist i forbindelse med Østersjøkommandoen, hvor vi fikk overlevert en kopi av noten til Danmark, på lignende måte som Sverige nå har fått overlevert kopi av noten til Finland. Når nå russerne retter et indirekte press mot oss ved det som sies i noten til Finland og ved de militære tiltak som eventuelt vil bli gjennomført på finsk område, kommer dette bare i tillegg til tidligere direkte advarsler og trusler om hva som vil bli resultatet om vi fortsetter vår hittidige NATO-linje, og det kan selvsagt ikke sees bort fra betydningen av at disse nye indirekte truslene kommer samtidig med gjennomføringen av de enorme atomsprengningene nær vårt nordlige område. Det kan neppe være tvil om at det russerne i første rekke er ute etter, er å tvinge oss til i større grad enn før å rette oss etter russisk oppfatning av hva vi kan og bør foreta oss på det militære felt. På dette punkt må det være av avgjørende betydning at vi holder fast ved den linjen vi har fulgt hittil. Vi kan ikke gi fra oss retten til selv å avgjøre hva som tjener vår sikkerhet, og vi må selv fortolke våre interesser og forpliktelser i begge retninger.

Under mitt forestående besøk i Sovjet-Samveldet vil jeg på nytt prøve å gjøre dette klart for russerne. Samtidig kommer jeg til å understreke at trusler kan komme til å få motsatt virkning av det russerne er ute etter. Vi har grunn til å tro at det også på ledende finsk hold gjør seg gjeldende den oppfatning at det også er i Finlands interesse at vi her i Norge ikke viser svakhet på dette punkt.

Tyskland og de vestlige stormakter er jo også trukket inn i noten, og det må selvsagt også sees i lys av den aktuelle Øst-Vest-konflikt, og spesielt da Berlin-situasjonen.

Jeg har alt nevnt at en av de ting Sovjet-Samveldet nå kanskje tar sikte på, er å få Finland til å anerkjenne Øst-Tyskland og slutte seg til en fredstraktat med DDR. I en bredere sammenheng kan vel noten sees på også som et ledd i truselskampanjen omkring Berlin. En av hensiktene kan være å gjøre det klart at Sovjet-Samveldet på sin side er fullt beredt til å trekke de nødvendige militære konsekvenser av en akutt konfliktsituasjon i i Berlin.

Hovedinnholdet av noten er en sterk framheving av den tyske militarisme og de farer den representerer. I den forbindelse er det viktig å være klar over at frykten for tysk militarisme uten tvil stikker dypt i det russiske folk. Det kan kanskje synes utrolig at den politiske ledelse i Sovjet-Samveldet i dag nærer en reell frykt for den

voksende tyske militærmakt. Vi kan allikevel ikke helt utelukke at lederne i Moskva har en reell frykt for at Tyskland kan komme til å utløse en militær konflikt. I alle fall er den tyske trusel et bekvemt påskudd for russernes bestrebelser for å svekke den militære beredskap i Nord-Europa.

Under den andre verdenskrigen var Tysklands begrensede område den største svakhet for landets militære slagkraft. Etterkrigs-Tyskland, Forbundsrepublikken, har et enda mindre område og er på grunn av de nye våpenarter enda mer sårbart. Men hvis vi igjen prøver å se saken fra sovjetisk synsvinkel, må det fortone seg som om Forbundsrepublikken alt ved å gå med i NATO skaffet seg muligheter for i noen grad å eliminere denne svakhet. Opprettelsen av beredskapslagre under NATO-regi i andre NATO-land både i dybden og på flankene, trening av tyske soldater innenfor et større område, fellesmanøvrer utenfor Tysklands grenser og lignende tiltak, bekrefter vel sannsynligvis russernes mistanke om at tyskerne nå kan være i ferd med å gjenvinne et militært potensial som etter sovjetisk oppfatning kan være farlig.

Det er som sagt ikke mulig å gjøre seg opp noen endelig mening om mål og motiver i forbindelse med dette siste trekk i sovjetisk utenrikspolitikk i Norden. Det er fortsatt tydelig at den finske regjering legger vekt på å unngå å dramatisere situasjonen unødig, og jeg mener det er viktig at vi gjør hva vi kan for å støtte de finske bestrebelser på dette punkt. Først når det foreligger konkrete opplysninger om russernes holdning under utenriksminister Karjalainens besøk i Moskva og indikasjoner på det framtidige begivenhetsforløp i drøftingene mellom Finland og Sovjet-Samveldet, vil vi ha grunnlag for en sikrere bedømmelse av betydningen også for vårt land av dette sovjetiske utspillet. Hvorvidt der foreligger noen umiddelbar fare for sovjetiske krav mot Finland av en slik art at de vil endre landets stilling vesentlig og dermed berøre også norske interesser, er det i dag ikke mulig å ha noen begrunnet mening om. Jeg tror vi i denne situasjon tjener både våre egne og Finlands interesser best ved foreløpig å innta en rolig og avventende holdning.

Formannen: Jeg skal takke utenriksministeren for redegjørelsen. Er der noen som forlanger ordet til spørsmål eller merknader?

Røiseland: Kekkonen måtte vel i sin radiotale gå så pass langt når det gjaldt å gi Russland rett om den tyske krigsfaren, at det ikkje blei lett for han å kome i land utan å gi Russland visse innrømingar. Eg har nok også lyst til å høyre kva den svenske reaksjonen er på Kekkonens radiotale.

Utenriksminister Lange: Vel, vi har ikke egentlig fått noen uttrykk for noen spesiell reaksjon der.

Jeg må si for min del at meg forbauset det ikke at Kekkonen gikk så langt i å akseptere at situasjonen omkring Berlin innebærer en virkelig krigsfare, og at Tysklands aktive medvirkning i NATO-forsvaret også representerer en slik fare. Alt under mitt opphold i Helsinki under Kongens besøk der i begynnelsen av juli ga president Kekkonen uttrykk for den slags stemninger og vurderinger, så det er ikke noe som er kommet til som resultat av den sovjetiske noten, det er en bekymring

som gjør seg gjeldende hos ham. Hvor begrunnet den er, kan man jo ha sine meninger om, men at den er ekte nok, det har ikke jeg for min del noen tvil om.

Røiseland: Ja, men då er det jo faktisk endå verre, dersom han verkeleg er inne på at Tyskland er ein krigsfare og han skal forhandle med den innstillinga, for då kan ein jo ikkje vite kva han kan finne på.

Utenriksminister Lange: Han bestemmer jo ikke alt i finsk politikk, og han forhandler jo først etter konferanse med samtlige partigrupper.

Ingvaldsen: Jeg festet meg også ved uttalelsene fra Kekkonen, som jo i all fall et stykke på vei også uttrykker bekymring for krigsfare fra Tyskland. Det synes jeg for min del er nokså oppsiktsvekkende. Det kan vel ikke være tvil om at Vest-Tyskland vil gå inn i NATO med visse styrker. Det er jo vi klar over og har for så vidt tatt konsekvensen av det. Det *jeg* mener kan være en berettiget oppfatning, det er hvis tyskerne skulle få *for* stor innflytelse på nord-europeisk militær politikk ... for å si det rett ut, jeg ville foretrekke heller å ha med amerikanerne å gjøre enn med vest-tyskerne, hvis det ble spørsmål om det her i landet i større utstrekning. Jeg tror at den side av saken bør man ha for øye, ikke minst av hensyn til norsk oppfatning også.

På den annen side må det jo være helt klart at vår stilling her er avgjort. Vi må holde på NATO, og vi må styrke vårt forsvar gjennom NATO. Og hvis det er så at disse truslene fra russisk side er reelle, må de altså oppfattes sånn her i landet også. Jeg vil si at hvis det skulle bli tale om f.eks. baser, at russerne trekker luftforsvarsstyrker, eventuelt rakettbaser inn i Finland, så er vi kommet i en situasjon hvor vi faktisk må overveie om det er blitt en truende tilstand - vi har jo vært borte i det uttrykket tidligere - og da må vi overveie vår stilling. Jeg tror at det skader ikke om russerne er klar over det. Jeg har inntrykk av at russerne presser så langt det går, og hvis de skulle ha følelsen av at truslene kan føre til at vi er forsiktige med å ta vare på vårt eget forsvar og at vi er forsiktige når det gjelder videre fellesskap i Europa, tror jeg at det er særdeles farlig for oss i fremtiden. Jeg vil gjerne ha sagt det helt klart og tydelig at dette er i all fall *min* oppfatning for tiden.

Hønsvald: Jeg var også i Helsingfors nå i helgen. Det ble en del snakk om noten, og vi andre var naturligvis svært interessert i å høre hva man på finsk hold mente om den. Jeg fikk fra to meget fremtredende hold det svar at de ikke regnet med at russerne kom til å foreta seg noen ting som kunne vanskeliggjøre Kekkonens gjenvalg, men de visste naturligvis ikke hva som ble resultatet av Karjalainens besøk i Moskva. Det som de la merke til der borte, var at besøket ble kortere enn opprinnelig beregnet. Man ventet til å begynne med at han ikke skulle komme tilbake før tirsdag, altså i dag, han kom tilbake mandag.

Det ble holdt to konferanser på hver én time av statsministrene der borte. Den ene var søndag morgen, da var det statsminister Miettunen som hadde bedt de andre

nordiske statsministrene om et møte. Den andre gangen var etter Kekkonens lunsj på søndag ettermiddag. Da var statsministrene kalt ut i et rom ved siden av, og den konferansen varte også en time. Statsministeren ville jo ikke si noen ting om hva de fikk høre. Det eneste som ble kjent, var at ingenting skulle komme ut før Karjalainen var kommet hjem og hadde forelagt saken for regjeringen. Man regnet med at det ville bli sendt ut en melding om disse tingene på tirsdag, altså i dag.

Det var et annet lite trekk også. Jeg vet ikke årsaken til at statsminister Miettunen fremhevet det, men han gjorde i en samtale oppmerksom på at han regnet med at forhandlinger om Saima-kanalen ville bli gjenopptatt om en uke. Jeg vet ikke om det kunne ha noen betydning. Det var kanskje ikke så mange som la noe merke til det. Men det ser jo litt rart ut at man forhandler om en sånn grenseaffære som dette hvis det var noen spent situasjon.

Ellers fikk vi som sagt ikke vite noen ting. Jeg vet ikke hva statsministeren fikk vite, men vi andre fikk jo svært lite vite ut over den personlige reaksjon som man kunne støte på på finsk hold. Mitt inntrykk var at de ikke betraktet situasjonen som foruroligende. Og det var det også en av finnene som sa til en pressemann. Han hører ikke akkurat til de egentlig ledende kreftene der borte, men han står de ledende krefter meget nær, og han sa uttrykkelig ifra at *han* i all fall ikke betraktet situasjonen som foruroligende.

Formannen: Er det andre som forlanger ordet? Da så ikke er tilfelle, kan vi vel anse oss som ferdig med dette punkt på dagsordenen, og tar utenriksministerens redegjørelse til etterretning.

Utenriksminister Lange: Jeg vil bare gjerne ganske kort presisere et par ting omkring min forestående reise til Sovjet-Unionen. Som komiteen vil vite av det jeg tidligere har sagt, er den altså ikke foranlediget av den aktuelle situasjon. Den er avtalt alt tidlig i sommer, og våre allierte ble tidlig i sommer gjennom NATO's faste Råd orientert om at reisen kom til å foregå og var et ledd i det normale diplomatiske samkvem mellom naboland, og at den ville avføde en gjenvisitt en gang ut på neste år av den sovjetiske utenriksminister.

En annen ting som jeg tror det er nyttig å understreke igjen, er at når jeg reiser, så reiser jeg utelukkende som Norges utenriksminister, ikke med noe oppdrag av noen art fra noe annet hold. Det har vært spekulasjoner i pressen, i byråtelegrammer først og fremst, om at det skulle forholde seg annerledes. Jeg tror det er nyttig at det blir slått fast - og jeg kommer også til å gjøre det i en fortrolig pressekonferanse overfor norsk presse i morgen - at det ikke ligger noe som helst til grunn for de ryktene. En annen sak er at jeg i de samtaler jeg kommer til å ha - og de kommer til å ha formen av personlige samtaler og ikke av forhandlinger, det har jeg bedt om og det er blitt akseptert - kommer til å gi uttrykk for, for det første - som jeg har nevnt allerede - norsk reaksjon på anførslene i noten for så vidt Norge angår. Jeg kommer også til å gi uttrykk for vår generelle holdning til Berlin-problemet og til nødvendigheten av at man der kommer til forhandlinger - men også for hva vi mener der ikke kan forhandles om: de vitale vestlige interessene i Berlin.

Ellers vet ikke jeg hva der kan tenkes å bli brakt opp fra sovjetisk side. Indikasjonene, så langt de foreligger gjennom det program som er satt opp og gjennom det som har vært sagt fra sovjetisk side, er at det ikke kommer til å bli noen vanskelig reise, men man vet aldri, og man må være forberedt på alt.

Det har vært en uhyre velvillig holdning i enhver henseende med hensyn til omfanget av samtalene og hvem jeg skulle ha samtaler med. Og der har jeg gitt uttrykk for ønske om å treffe tre personer, min russiske kollega, videre den russiske statsminister, Krusjtsjov, og den russiske visestatsminister Mikojan, som jeg jo har hatt personlige kontakter med et par ganger under hans besøk her. Flere har jeg ikke bedt om å få snakke med. Om jeg får snakke med dem alle tre, er ennå ikke klart. Det er på det rene at jeg får snakke med Mikojan og med Gromyko, men om Krusjtsjov vil være i Moskva på noe tidspunkt hvor jeg også er der, er ennå ikke helt sikkert.

Jeg tror ikke at det ut over det er noe videre jeg kan si om min forestående reise, men jeg synes det er viktig å få presisert dette at jeg ikke reiser som agent for noen, men som representant utelukkende for Norge.

Formannen: Er det noen spørsmål i forbindelse med det som utenriksministeren nå har sagt? - Hvis ikke, kan vi gå ut fra at komiteen tar også det til etterretning.

Vi går da over til neste punkt på dagsordenen, som er en redegjørelse av industriminister Holler om *Fellesmarkedet og industrien*, da kanskje med særlig henblikk på det alternativ å stå utenfor, som det jo er bedt om at man skulle gå noe nærmere inn på.

Statsråd Holler: Jeg har forstått det slik at det i det alt vesentlige var omkring virkningene av å stå utenfor at jeg skulle si noe, vel kanskje også av den grunn at det ikke er så særlig utførlig omtalt i meldingen. Det kan da kanskje føre til at det kan bli noe springende, for så vidt som det i mange problemstillinger er nokså klar sammenheng mellom virkninger og motsatte virkninger av å gå med og å stå utenfor. Jeg skal imidlertid forsøke å konsentrere meg vesentlig om dette alternativet med eventuelt å stå utenfor.

Jeg kommer til å nevne noen tall i det følgende, og der må jeg få lov til å presisere med en gang hva jeg legger i begrepet europeisk fellesmarked. Jeg tenker da på en gruppe av land som, foruten de nåværende seks, også inneholder De syv - minus da naturligvis Norge når vi snakker om eksporten til de andre land. Når jeg i det følgende bruker uttrykket europeisk fellesmarked, tenker jeg da på de nåværende fellesmarkedsland pluss Storbritannia, Danmark, Sverige, Sveits, Østerrike og Portugal. Om man tenker seg å ta med Finland eller Irland i denne markedsvurdering, vil neppe gjøre særlig mye fra eller til i sin alminnelighet. Men det er det landområdet som vi har lagt til grunn for visse beregninger som jeg skal få lov til å komme inn på.

Kanskje jeg får lov å si et par ord omkring fellestariffen og tollbelastningen først, idet jeg har inntrykk av at det omkring dette spørsmål rår ikke så rent lite uklarhet.

Det har vært nevnt en øking av tollbelastningen på 85 pst. Siden det er et relativt lavt utgangstall det dreier seg om, vil den prosentvise stigning bli stor, mens virkningene ikke er tilsvarende store i virkeligheten. Det man der sikter til, er det avsnitt i meldingen hvor man omtaler virkningene av etableringen av den nåværende ytre tolltariff mellom De seks. Og da er forholdet at Norges vanlige eksport, som herrene kjenner til, har gått vesentlig til de land innenfor De seks som hadde lave tollsatser. Ca. 3/4 av vår tradisjonelle eksport er gått til Vest-Tyskland og Be-Ne-Lux, som får sine tollsatser hevet som følge av overgangen til en fellestariff, mens vi da ikke får noen glede av det faktum at Frankrike og Italia reduserer sine tollsatser, for der har vi ikke hatt noen synderlig eksport. Så resultatet av denne teoretiske gjennomsnittstariff som etableres, er de facto en merbelastning for vår eksport til de nåværende fellesmarkedsland.

Men dertil kommer en annen effekt, som ikke er minst vesentlig. Hvis vi forutsetter at disse andre land som jeg nevnte - og da særlig Storbritannia - blir med i Fellesmarkedet, mens vi står utenfor, vil det for oss få en dobbelt-effekt; En rekke av våre tradisjonelle eksportvarer til disse øvrige land - jeg holdt på å si de seks av De syv, men det blir kanskje for komplisert - har jo i meget betydelig utstrekning gått inn der tollfritt. Hvis disse land - og da særlig Storbritannia - blir medlemmer av Fellesmarkedet og kryper inn bak den ytre tollmur, så får vi jo ytterligere belastning på vår eksport, fordi vi i områder som tidligere var tollfrie, nå i virkeligheten møter den samme ytre tolltariff som vi møter i de nåværende fellesmarkedsland.

Den samlede økte belastning kommer altså fra disse to årsaker som jeg har nevnt.

Vi har foretatt en beregning som viser at med den eksport vi har til denne landgruppe i 1960, utgjør tollbelastningen omkring 300 mill. kroner! Det er da den samlede tollbelastning som vi vil få ved å stå utenfor og opprettholde den nåværende eksport, og det er da også det beløp som vi vil kunne redusere prisene med ved å bli med og derved spare denne ytre tollsatsen.

Så mye om denne tollmessige bakgrunn. Jeg skal komme tilbake til dette senere.

Men la meg først bare nevne noen få tall. Når det gjelder vår tradisjonelle industrieksport, hadde vi i 1960 en eksport til fellesmarkedslandene, som jeg har definert det, på vel 3100 mill. kroner. Det svarer til ca. 74 pst. av vår totale eksport av disse tradisjonelle industrivarene. Jeg skal bare nevne prosenttallene for de forskjellige hovedgrupper: Når det gjaldt primær jern- og metallindustri - det vil altså si sentrale felter som aluminium, magnesium, ferro-legeringer osv. - gikk 82 pst. av vår totale eksport til Vest-Europa, for elektrokjemisk industri 74 pst., treforedling 68 pst., foredling av fisk og andre marine råstoffer 58 pst., bergverk inklusive mineraler 88 pst. Som man ser, er det dette marked som er det dominerende marked, særlig for disse spesielle områder som jeg her har nevnt, hvor

vi har vekstmuligheter, som jeg skal komme inn på senere. Ca. 3/4 av vår eksport der går til disse markeder, og vil møte tollbelastningen som nevnt ved å stå utenfor.

Det første spørsmål man da stiller seg, er dette: Hvilke muligheter har vi om vi står utenfor, for å vri denne eksport over på tredje land, over på resten av verden? Man ser jo ikke minst i avisene betraktninger om at vi må handle med de mer ekspansive land, utviklingslandene som har en stor fremtid, osv. La oss foreta en gjennomgåelse av dette.

Når det gjelder den geografiske fordeling av denne tradisjonelle industrieksport, som jo representerer noe av det økonomiske fundament i vårt land, er forholdet eiendommelig nok at den andel av vår eksport som gikk til Vest-Europa, er så å si eksakt den samme idag som den var i 1938, vel 70 pst. Det vil med andre ord si at bortimot 3/4 av den kraftige ekspansjon som vi har hatt på dette område, har kommet på det vest-europeiske marked. Det viser en ganske forbausende stabilitet i markedsforholdene, og man må jo si at utviklingstendensen hittil i all fall ikke gir noe egentlig løfte om at det skulle være så store eksportmuligheter utenfor Vest-Europa, for da ville jo naturlig nok en større del av eksporten så å si i kraft av tyngdeloven ha søkt til disse områdene.

Hvordan forholder det seg så med de enkelte varegrupper?

Når det gjelder jern, stål og metaller, utgjør vår eksport til tredjeland ca. 30 pst. av totalen. For jern og stål er det USA som er den største mottaker. De tar noe under halvparten av det som går utenom Europa, mens den øvrige eksport av jern og stål er fordelt med små beløp på et stort antall land og er av svært liten betydning.

Når det gjelder aluminium - for å nevne en annen metallgruppe - avtar USA bortimot 2/3 av eksporten til tredjeland, og det er hovedsakelig som tilbakebetaling av de amerikanske lån ved reisingen av Sunndal Verk. Utenom USA er de kommunistiske land forholdsvis betydelige avtakere av aluminium, mens eksporten til utviklingsland naturlig nok er ytterst liten.

Det som faller i øynene med en gang når man ser på jern-, stål- og metallgruppen, er jo dette at USA er det annet marked som betyr noe. Og man løser ingen problemer for eksportnæringene ved å vri seg over fra Europa til USA, for USA er jo minst like proteksjonistisk som - for ikke å si enda mer proteksjonistisk enn - det europeiske marked. Der har man ingen kompensasjonsmuligheter av betydning å innkassere.

Når det gjelder treforedlingsprodukter, var det ca. 36 pst. som gikk til tredjeland. Det fordeler seg med mindre beløp på et meget stort antall land, og den alt overveiende del går til land i Sør- og Mellom-Amerika, Afrika og Asia, dvs. land som nærmest hører til kategorien utviklingsland. Der er det et par forhold som er av vesentlig betydning, når man taler om å vri eksporten over fra Europa og til disse land. For det første ligger prisene på disse markeder vanligvis meget lavt. Det er et forhold som bl.a. henger sammen med at papirindustrien i de store industrialiserte nasjoner bruker disse markeder i stor utstrekning til avsetning av sin overskuddsproduksjon - og har i og for seg kunnet gjøre det hittil uten å skade, skal vi si, vitale interesser i utviklingslandene, for de har ikke hatt noen egen industri som har vært særlig skadelidende. Så lenge dette er tilfelle - altså i beste fall - tror

jeg ikke man har noen kompensasjonsmuligheter for det tap man lider på det europeiske marked, det er i all fall sikkert.

Men dertil kommer et annet moment, og det er av nokså stor betydning, synes jeg, i den debatt som pågår. Man sier at disse utviklingslandene representerer stigende markeder. Der er vel forholdet at så lenge disse land står meget lavt og ikke har noen industri å beskytte, så har de ingen beskyttelsestoll, men heller ingen betalingsevne. Så snart deres levestandard stiger og deres industrielle evne stiger, begynner de å få appetitt på å reise industri, og dermed får de appetitt på oppfostringstoll og proteksjonisme, slik at om betalingsevnen stiger, så stiger tilsvarende vanskelighetsgraden ved å svinge over på disse markeder. Det faktiske forhold er i dag at når det gjelder mange av disse varer, er resten av verden, i den utstrekning den er betalingsdyktig, minst like proteksjonistisk som Europa. Det er et hovedinntrykk som jeg har fått ved gjennomgåelsen av dette.

Endelig kommer selvsagt den faktor til at når vi i dag har en stor del av vår eksport, særlig av foredlede produkter, til Europa, som det geografisk nærmestliggende område, vil det bety en transportøkonomisk belastning som representerer et tilsvarende handicap i konkurransen, om dette skal sendes til oversjøiske land i langt større utstrekning enn hittil. Men det er klart at på lang sikt må vi jo tro at det vil føre med seg en sterk stigning i papirforbruket også i disse land, og at det skulle være markedsmuligheter. Men vi opplever i dag at disse land er svært interessert i selv å bygge ut sin treforedlingsindustri. Og av grunner som jeg ikke er klar over, har man bl.a. slått inn på den linjen i mange av disse land å lage relativt mange små treforedlingsbedrifter, som blir tilsvarende mindre rasjonelle og vil trenge en tilsvarende større beskyttelsestoll for i det hele tatt å eksistere. Jeg må derfor si at mulighetene for i tilnærmelsesvis rimelig utstrekning å skulle kompensere tapet av et europeisk marked med tredje land når det gjelder treforedlingsprodukter, holder jeg for å være minimale.

Når det gjelder kunstgjødsel, som er en annen vesentlig norsk tradisjonell eksportvare, utgjør eksporten til tredje land ca. 30 pst. To tredjedeler av dette falt på to europeiske nasjoner som står utenfor den landsgruppe som jeg kaller det europeiske fellesmarked. Det falt på Finland og Irland. Finland bygger i dag ut sin egen kunstgjødselproduksjon, og det irske marked er formodentlig ikke noe særlig stort marked for norsk eksport på dette område. Eksporten til utviklingslandene er meget beskjeden.

Det er klart når det gjelder kunstgjødsel, at det er et produkt som skulle ha store potensielle utviklingsmuligheter i utviklingslandene. Det er nettopp slike ting de mangler. Men man støter altså her på problemet med sviktende betalingsevne, slik at utviklingslandene ikke representerer et alternativt marked, ut fra en forretningsmessig vurdering.

Hittil har situasjonen nærmest vært når vi har talt om eksport til utviklingslandene, at det har vært koblet sammen med hjelpeprogrammene overfor disse land, og det er klart at dette ikke egentlig er noen alternativ måte å løse våre avsetningsmuligheter på, i særdeleshet hvis vi skal betale en stor del av hjelpeprogrammene selv.

Når det endelig gjelder produkter av marine råstoffer, utgjør tredje lands andel 40 pst. Det gjelder inklusive frossenfisk og hermetikk. I begge disse tilfelle, når det gjelder hermetikk og frossenfisk, er det jo USA som er det dominerende marked. Utenom USA spiller også østblokklandene en viktig rolle, særlig som avtaker av frossenfisk og fettprodukter, mens utviklingslandene naturlig nok heller ikke her er av særlig betydning, noe som vel bl.a. henger sammen med at levestandardnivået ligger relativt lavt, og at både frossenfisk og hermetikk er relativt dyre næringsmidler.

Hvis man skal oppsummere den raske gjennomgåelse av enkelte viktige eksportvarer, er det i hovedtrekkene slik at verden utenfor Europa på en måte grovt kan inndeles i tre områder: Vi har det proteksjonistiske USA, vi har utviklingslandene og vi har Østblokken.

Når det gjelder USA, ligger det slik an som jeg allerede har nevnt, at det er ikke lettere å innarbeide seg på det amerikanske marked enn det vil være på et proteksjonistisk europeisk marked. Jeg så for øvrig i parentes bemerket opplysninger i avisene for en tid siden, hvorav det synes å fremgå at Amerika nå så vidt har begynt å diskutere mulighetene for en ordning med Fellesmarkedet. Jeg må si at hvis den situasjon skulle oppstå at vi når det gjelder vår eksport, ikke bare sto utenfor et europeisk marked, men dessuten skulle komme i den situasjon på lengre sikt at resten av Europa har gratis adgang til Amerika, mens vi fremdeles står utenfor, tør jeg nesten ikke tenke på konsekvensene for eksportnæringene ved en slik konstellasjon. Men det er ikke noe relevant i den nåværende situasjon, det er i alle tilfelle framtidsmusikk, men det er i all fall én side av saken som er trukket fram.

Når det gjelder utviklingslandene, er det betalingsproblemene og proteksjonismen som melder seg. Jeg vil gjerne ha sagt at jeg mener vi skal satse det vi kan, på å handle med utviklingslandene og finne nye markeder. Men jeg tror ikke man skal ha noen som helst illusjoner om at vi der i en overskuelig framtid kan finne dekning for en rimelig del av det tap vi måtte lide på det europeiske marked.

Når det gjelder Østblokken, er jo situasjonen for det første at vi alltid har hatt problemer der med å finne varer som kan brukes til å betale vår eksport. Det kan selvfølgelig teoretisk tenkes å endre seg i tiden framover. Jeg vil gjerne si at det er i dag den norske regjerings linje å forsøke å utvide samhandelen med Sovjet-Samveldet og Østblokken i rimelig grad, men vel å merke over et bredere vareregister. Dette at vi skulle gjøre oss mer eller mindre avhengige av et marked i Østblokken for sentrale norske eksportvarer vil i det lange løp etter min oppfatning ikke føre til mindre reduksjon av suvereniteten enn samarbeid i Vest-Europa. Men der kommer man delvis inn på politisk betonte argumenter, som jeg ikke skal gå noe inn på her i denne sammenheng. Jeg betrakter i all fall ikke østblokkmarkedet som noe kompensasjonsmarked for våre sentrale eksportvarer, selv om vi kan utvide samhandelen med den i noen grad.

Ved siden av dette argument mot å forsøke å vri eksporten over på resten av verden, kommer et annet argument inn. Det er ikke så farlig å stå utenfor, sier man. Tollbelastningen utgjør - la oss holde oss til det korrekte tall - 300 mill. kroner, som

vi ville ha spart sammenlignet med andre land. Det er mindre enn 1 pst. av nasjonalinntekten, det er ikke mer enn et halvt års velstandsøkning osv. Underforstått: - Dette er ikke noe stort problem. - Det tror jeg er en komplett misvisende måte å stille dette problem på. For det første må man være klar over at en ting er å se denne tollbelastningen i prosent av nasjonalinntekten; noe annet er å se den i prosent av bedriftenes fortjenestemargin. Og det er jo fortjenestemarginen som brukes til å finansiere den videre vekst og ekspansjon. Med en tollbelastning f.eks. på 10 pst., mens fortjenestemarginen utgjør 10-12-15 pst. av verdien, vil det i virkeligheten si at en slik tollbelastning kan spise opp en vesentlig del av fortjenestemarginen. I mange tilfelle vil den gjøre det, og mer til. Jeg skal komme inn på det senere. Nettopp derfor kan man si at betydningen av den marginale effekt vil vise seg i det lange løp som en sterk reduksjon i disse eksportnæringers evne til å finansiere sin ekspansjon.

La meg ta et spesielt eksempel, treforedlingsproduktene, der utviklingen jo også er av meget stor betydning for mange landkommuners og landdistrikters økonomi. Avispapir har en tollbelastning på 7 pst., mens øvrig papir, papp, kartong ligger på 16 til 18 pst. i den ytre tolltariff. Hvis vi tenker oss den situasjon at den svenske treforedlingsindustri, som jo på forhånd er mer slagkraftig enn den norske, med visse unntak, opererer - jeg hadde nær sagt - gratis og tollfritt på dette europeiske marked, mens altså den norske treforedlingsindustri skal holde de samme priser minus det som svarer til tollbelastningen, så kreves det ikke særlig stor fantasi for å forestille seg hvilke virkninger det vil måtte få for den norske treforedlingsindustri, når det er gått 10-15 år. Virkningen vil melde seg gradvis i form av en sterk reduksjon i evnen til å ekspandere.

Jeg kontaktet lederen for en av våre største treforedlingsfabrikker for en tid siden. Vi fant ut at fortjenestemarginen for denne bedrift i prosent av omsetningen - og det er en av våre meget godt drevne bedrifter - lå på ca. 8 pst. Med de tollsatser som denne bedriften vil møte på det europeiske marked, hvor andre konkurrenter kan komme inn og redusere prisene tilsvarende, er det tilstrekkelig til at denne bedriften uten videre kuttes ut av det europeiske marked. Vedkommende hevdet at 8-10 pst. fortjeneste i prosent av omsetningen, da etter ordinære avskrivninger, men før ekstraordinære naturligvis, var i og for seg heller i overkant enn i underkant av det mange bedrifter hadde på dette område.

Det er den ene side av saken - virkningene for vår nåværende eksport.

Likevel vil jeg si at det er ikke det alvorligste spørsmål. Det alvorligste spørsmål er det som knytter seg til våre vekstmuligheter. På hvilke områder har vi vekstmuligheter, ekspansjonsfelter, og hva vil virkningene bli der? Der må jeg først få komme med et generelt synspunkt. Jeg ser bort fra våre mer tradisjonelle råvarer, men om vi tenker oss det vareområde hvor norsk hjemmeindustri har utviklet en betydelig eksport i den senere tid - halvfabrikata og ferdigvarer - ligger tollsatsene i fellestariffen vel på 15 opp til 20 pst., det varierer nokså mye. Det er klart at en slik tollbelastning betyr en tilsvarende reduksjon av lønnsomhetsgrensen. Vi har mange bedrifter i dag som blomstrer og går godt, som på det tidspunkt da de ble startet, kanskje lå på vippen: Skal vi sette i gang, skal vi ta sjansen eller ikke? Og så finner

man at her er en viss fortjenestemargin, det er berettiget å ta risikoen. - Det er klart at i den utstrekning det dreier seg om produkter som kunne lanseres på det europeiske marked, vil en reduksjon av fortjenestemarginen på 10 - 20 pst. kutte ut en rekke alternativer som ikke overhodet vil bli overveiet, overhodet ikke bli drøftet, fordi en på forhånd kan si at det lar seg ikke gjøre. Det som er det kjedelige, er at man kan ikke beregne på forhånd hva slike tap vil bli. Det man kan si, med det kjennskap man har til hvordan det ligger an når man starter opp nye prosjekter, er at slike tap vil kunne bli meget betydelige. Det skal i all fall ikke bli svært mange prosjekter som faller bort, før vi kommer opp i 200-300 mill. kroner.

Det er det generelle synspunkt som vil kunne gjøre seg gjeldende i sin alminnelighet på mange områder, og som utvilsomt er av stor betydning, selv om det er vanskelig å kvantifisere .

Men la oss ta et konkret eksempel: Jeg vil gjerne si litt om aluminium først. Det er et av de betydeligste ekspansjonsfelt som vi har i vårt land. Som komiteens medlemmer kjenner til, har Regjeringen lansert et forslag som gikk ut på at man skal ta sikte på å bringe vår aluminiumsproduksjon opp i 700 - 800 000 tonn. Det vil da innebære to ledd: For det første full utbygging av nåværende industristeder - Mosjøen, Sunndal, Årdal, eventuelt Høyanger. Dernest etablering av fire eller fem nye industristeder i vårt land basert på aluminium. Disse fire eller fem nye steder må da ut fra en distriktspolitisk og kraftpolitisk vurdering komme i fylkene Sogn og Fjordane, Hordaland, Rogaland og Vest-Agder.

Nå er det jo, som komiteen kjenner til, ganske delte meninger i industrien om mulighetene for å komme så langt eller berettigelsen av å satse på å komme så langt. Jeg skal ikke her ta opp noen diskusjon om hvorvidt det er realistisk eller ikke. Men la oss anta for resonnementets skyld at vi i all fall fram mot begynnelsen av 1970-årene kan komme opp i en kapasitet på 600 000 tonn. Den vesentlige del av dette ekspansjonsprogram har sin berettigelse i det europeiske marked. Det er der man har underkapasitet i dag, og det er der man må tidlig inn, fordi vi vet at fransk aluminiumsindustri legger meget målbevisste og ærgjerrige planer som tar sikte på at den skal dekke Fellesmarkedets forbruk i 1970. Franskmennene har store muligheter for å greie det, hvis de får operere alene.

Vel, la oss si at vi kunne ha kommet opp i 600 000 tonn, mens ekspansjonen ved at vi står utenfor, stanser på f.eks. 350-400 000 tonn. Man kan stille spørsmålet: Hvorfor vil ekspansjonen, om vi står utenfor, stanse på 350 000-400 000 tonn? Tollsatsene på aluminium er 9 pst. 9 pst. svarer omregnet i kraftpris til ca. 1,5 øre, hvilket vil si at om vi i dag etablerer et nytt industrisentrum, så vil vi opprinnelig få en kraftpris for kraft levert til fabrikken på mellom 2,2 og 2,4 øre, når vi tar med opp- og nedtransformering, overføring osv. La oss si 2,3 øre. Så kommer tollbelastningen, som altså svarer til en kraftpris på 1,5 øre, slik at vi i virkeligheten kommer opp i en kraftpris - om vi sier det på den måten - på bortimot 4 øre. Dette innebærer at det konkurransemessige fortrinn vi har i kraft av den billige vannkraft, er mer eller mindre borte. Det gjelder særlig i forbindelse med spørsmålet om å etablere seg på et nytt sted og foreta de grunnlagsinvesteringer som der må foretas.

Noe annet er utbygging på de bestående steder, hvor jo en ytterligere utbygging vil føre til at de gjennomsnittlige produksjonskostnader går ned.

Det er det ene moment. For det annet har det skjedd en betydelig skjerping av konkurransen. Den oppfatning vi har av fortjenestemarginen i aluminium i dag, er preget av de gode femtiårene, for å si det slik. Det er ikke så lenge siden det fant sted en prisreduksjon for aluminium, og under enhver omstendighet tror jeg at konkurransen i årene framover vil bli langt hardere enn den har vært hittil, med de konsekvenser dette får for fortjenestemarginen på aluminium.

Endelig kommer den strukturelle utvikling, at det blir vanskeligere og vanskeligere å selge råaluminium uten også å komme inn i videreforedling. Foredlerne søker å skaffe seg kontroll over produksjonen av råstoffet. Det er en naturlig integrasjonstendens, og vi opplever der at en del fortjeneste tas bort fra aluminiumsproduksjonen og flyttes over i ferdigvareproduksjon, med de konsekvenser det også etter hvert vil kunne få for prisen på aluminium. Så jeg er helt sikker på at det er i aller høyeste grad realistisk å si at om vi står utenfor, vil vår ekspansjon i beste fall stanse på 400 000 tonn, i 1960-årene, mens den kunne ha vært 600 000 tonn.

Men hva betyr dette i tilfelle? Et tap på 200 000 tonn aluminium svarer til et produksjonstap på 650 mill. kroner pr. år. Det er bare på denne ene vare. Dertil kommer, som jeg sa, videreforedlingen. Skal vi inn i en slik ekspansjon, må vi forsøke, eventuelt i samarbeid med utenlandsk kapital, å få til en sterkere eller videre bearbeiding av aluminium i Norge, fordi en stor del av salget skjer faktisk ved å kunne ha kontroll over videreforedlingen. Hvis vi tenker oss at vi kunne ha videreforedlet bare 100 000 tonn av disse varene, ville det representere ytterligere en verdiøkning på 200 mill. kroner ut fra en gjennomsnittsbetraktning av verdien på videreforedlede produkter, slik at vi bare på dette ene vareområde altså ville kunne lide et årlig produksjonstap og tap av produksjonsmuligheter som dreier seg om 850 mill. kroner - og det er forsiktig regnet. Man ser straks at man her begynner å operere med tall som ligger i en ganske annen størrelsesorden enn 200-300 mill. kroner i valutainntekter som går tapt.

Når det gjelder videreforedling, kan jeg si med en gang at det er absolutt utelukket at vi har noen sjanse til å få et stort kapitalkrevende videreforedlingsanlegg for aluminium i Norge hvis vi står utenfor. Tollsatsen på de dominerende videreforedlingsprodukter er 15-20 pst., og med den konkurranse vi har, kan jeg si at det er definitivt utelukket at vi skal kunne gjøre dette.

Når det gjelder treforedling, eksporterer vi i dag ca. 800 000 tonn i form av masse - tremasse og cellulose. Vi har laget en beregning. Målsettingen er, som herrene kjenner til, at vi skal konvertere en stadig større del av disse råvarer til videreforedlede produkter, til papir- og papp-produkter. Hvis vi tenker oss at disse 800 000 tonn papirmasse ble konvertert til papir av gjengs kvalitet, og hvis vi tar et slags gjennomsnittsberegningstall - det kan bli mer, det kan bli mindre - vil det representere en ytterligere eksportøkning på ca. 1/2 milliard kroner i treforedlingssektoren.

Som jeg sa, har avispapir en tollbelastning på 7 pst. Det er ikke så alvorlig. Men der er situasjonen den at våre videreforedlingsmuligheter ligger ikke vesentlig i papir. Vi har ikke råstoffgrunnlag for disse store papirmaskinene utover det vi har idag, i motsetning til Sverige. Våre foredlingsmuligheter ligger i finere typer papir - magasinpapir o.1., hvor tollsatsene er 16 - 18 pst. Det er klart at mulighetene for oss for å kunne få til denne videreforedling vil være langt svakere, hvis vi ikke kommer inn på det europeiske marked. Å finansiere dette vil være meget vanskelig, hvis vi skal krype over tollmuren og ha en reduksjon av fortjenestemarginen på 16 - 18 pst. av omsetningen.

Man kan si at vi ville ikke kunne greie å foredle 800 000 tonn. Men la oss si at vi i løpet av 1960-årene kunne foredle 600 000 av disse 800 000 tonn. Vi ville der ha en gevinstmulighet på la oss si 400 mill. kroner, som vi høyst sannsynlig ikke vil få, eller bare i liten utstrekning vil få.

Bare på disse to vareområder kan man lett peke på en meget sannsynlig utvikling, som vil representere et årlig produksjonstap på over 1 milliard kroner.

Det er ikke det eneste område. Vi kan gjøre det samme resonnement for magnesium, ferrolegeringer og for fiskeforedlingsindustrien, med de konsekvenser det får.

Jeg kan nevne - men dette vil jeg nødig ha gjentatt offentlig - at vi i lengre tid har arbeidet med et problem som har voldt oss stor bekymring i Industridepartementet. Det gjelder Ballangen, hvor det jo er et samfunn som er i ferd med å gå til grunne, hvis man ikke greier å skaffe ny virksomhet. Industrien i Syd-Norge er ikke særlig interessert i å gjøre noe der oppe. Vi har forsøkt i utallige konferanser. Vi har så via et norsk selskap fått kontakt med et tysk firma som kunne tenke seg å lage fosfor. Fosfor er et råstoff for syntetiske vaskemidler, og da forstår man hvilket enormt marked dette dreier seg om. Vi har for så vidt fått en avtale med denne bedriften om at den neste ekspansjon i den tyske bedriften skal legges til Ballangen, men man kunne ikke si *når*. Fosforproduksjon er meget kraftkrevende, og bedriften ville bety sysselsetting for et par hundre mann, og det ville løse problemene der oppe. Vi har kontaktet et britisk selskap, idet vi har sagt til den norsk-tyske allianse at det er ikke tilfredsstillende for oss å ha en avtale hvor vi ikke vet om problemet blir løst i 1964 eller i 1968. Det britiske selskap har vært sterkt interessert, og vi har så å si daglig gått og ventet på å få et utspill. Men der må jeg si at tollsatsen på fosfor er 15 pst., og med den fortjenestemargin man der opererer med, kan det utelukke enhver mulighet for at vi kan få tatt opp slik produksjon i Norge. Vi har ingen produksjon av fosfor i Norge, vi har ingen teknisk know how, og at utlendinger skulle finne på å etablere seg i Ballangen og være utestengt fra Europa, det har jeg liten tro på, med den konkurranse som der rår.

Vi har fått prosjektet i Orkla-dalføret. Jeg vet ikke om det der blir noen konsekvenser; tollsatsen på silisiumkarbid som skulle produseres der, er 9 pst. Jeg har ikke hørt noe derfra foreløpig. Derimot har vi fått brev fra Hafslund - det gjelder karbidsektoren - hvor Hafslund meddeler at man inntil videre ikke våger å gå i gang med å reise karbidfabrikk på Verdalsøra. Det er en litt kjedelig situasjon. Stortinget har vedtatt et lån til kommunen, som setter kommunen i stand til å utbedre havnen

og kaia der oppe, og det arbeidet er i full sving. Det var meningen at Hafslund skulle reise første trinn av denne karbidfabrikken til våren. Hafslund sier nå at da de gikk med på dette, var vi alliert - holdt jeg på å si - markedsmessig med Storbritannia, vi regnet med at tollsatsene på det britiske marked, som er forholdsvis høye for karbid, ville bli redusert til bortimot det halve når denne fabrikken var ferdig til å levere produktene. Nå har altså Storbritannia søkt om medlemskap, vi vet ikke hvordan det går med Norge, og bedriften tør da ikke ta sjansen på at det skal komme en annen markedskonstellasjon for Norges vedkommende.

Vi skal ha et møte med bedriften om ikke lenge. Dette er nokså tydelige tegn på, tror jeg, at om man står utenfor, svikter det ganske klart når det gjelder karbidproduksjonen framover.

Vi har fått et lignende bilde når det gjelder Sira-Kvina-utbyggingen. Jeg skal ikke gå videre inn på det. Det gjelder vanskelighetene med å få inngått kraftleiekontrakt med Elektrokemisk. Elektrokemisk sier at hvis vi står utenfor, kan vi ikke lage dette sentrumet på Lista, og de tør ikke ta sjansen på en langsiktig kraftleiekontrakt før de vet hvordan det går med aluminiumstollen. Vi antar at det skulle være visse muligheter for å fortsette planleggingsarbeidet når det gjelder Sira-Kvina-anlegget. Kontrakten på Lista er ett av de ben som denne utbyggingen må stå på, og får vi ikke det, kommer ikke utbyggingen i gang.

Disse områdene jeg her har nevnt når det gjelder den tradisjonelle eksport, er for så vidt de viktigste. Resonnementet viser at det kan få ganske store og betydningsfulle konsekvenser. Men la meg i denne sammenheng bare få nevne et argument som brukes. Det er dette som særlig professor Frisch har vært inne på, at man kan lage et system med eksportpremier, eksportsubsidier, slik at man subsidierer bedriftene med et beløp som mer eller mindre svarer til tollbelastningen. Jeg må nå for det første si at det bryter med de internasjonale forpliktelser vi allerede har påtatt oss. Det er nå én side av saken. For det andre forekommer det meg å være nokså meningsløst om en realøkonomisk skulle komme i den situasjon at hjemmenæringene skal subsidiere våre eksportindustrier som hører med til de områder hvor vi har naturgitte forutsetninger. Dessuten tør jeg ikke forestille meg hvilket enormt administrativt apparat som skulle trenges for å etablere en slik ordning, med alle de tusener av eksportører som vi har, og som vi i framtiden håper at vi skal få enda flere av.

Men likevel er det små ting sammenlignet med et helt avgjørende forhold. Man må ikke tro at De seks vil sitte med hendene i fanget og se på at vi ved hjelp av en storstilet eksportsubsidiering omgår den tollbeskyttelse som de møysommelig har etablert omkring seg, for å sikre ekspansjonen på dette området for sine egne industrier. Det er en fullstendig illusjon å tro dette at vi ved hjelp av eksportsubsidier skulle kunne omgå denne tollbelastningen, og at de skulle akseptere dette. Om vi skulle slå inn på et slikt system, ville det være det samme som å sende en ren invitasjon til det europeiske fellesmarked å starte en handelskrig. Og de fleste vil vel kunne tenke seg hvilke konsekvenser det ville ha på lengre sikt. Det er en teori som jeg faktisk tror i praksis ikke har større verdi enn det papir som den er skrevet på, og knapt nok det.

Når det gjelder hjemmeindustrien - og her skal jeg være forholdsvis kortfattet - har også omstillingen til eksport kommet veldig godt i gang. Det var i 1949 en eksport på 100 mill. kroner, i 1960 på 900 mill. kroner og i de fem første måneder av 1961 lå eksporten 75 mill. kroner høyere enn på samme tid i 1960.

Hvilke muligheter har man så for omlegging av denne eksporten? Det er naturlig å stille et parallelt spørsmål til det man stilte da det gjaldt den tradisjonelle industrieksport.

Når det gjelder denne sterke - jeg vil si nesten eksplosive - utvikling i hjemmeindustriens eksport fra hundre til ca. tusen millioner i løpet av 10 år over et meget bredt vareregister, viser det seg at over 2/3 av denne ekspansjonen naturlig nok har kommet inn på det europeiske marked, som er det nærliggende og naturlige, og da vesentlig innenfor de deler av det europeiske marked som tidligere har hatt de laveste satser - Storbritannia, Tyskland, Sverige og andre land.

Nå vil jeg nok si at når det gjelder visse produkter innenfor hjemmeindustrien, ser markedsforholdene ute i verden gunstigere ut. Det er klart at når det gjelder de produkter som går inn i utviklingslandenes oppbygging av sitt eget maskineri, ligger forholdene bedre til rette. Elektrokemisk leverer i dag smelteovner på forskjellige steder, og vi har levert valseverkprodukter og andre varer. Men jeg vil si at det er forholdsvis avgrensede områder i forhold til hovedtyngden av den eksportøking vi har fått når det gjelder hjemmeindustrien. Rent generelt sett er forholdet det at å forsøke å vri denne eksport over til andre land, vil føre med seg problemer av rent transportøkonomisk karakter. Vi kommer inn i land med vanskelige og usikre betalingsforhold og valutakursforhold, og fremfor alt, som jeg har sagt tidligere, disse landene fører ofte en mer proteksjonistisk politikk enn den man fører i Europa. Endelig kommer det forholdet til at når det gjelder eksport til tredje-land, slår også den sterke konkurransen mellom industrinasjonene ut i politiske og finansielle arrangementer i form av langsiktige leveringskreditter osv. Noe som vår hjemmeindustri har store problemer med, er nettopp slike kapitalsterke bedrifter som arbeider seg inn på markedene i kraft av langsiktige leveringskreditter osv. Det gjelder særlig eksport av kapitalutstyr, som jo for så vidt er et av de områdene hvor vi har visse potensielle muligheter. Når det gjelder hjemmeindustrien generelt, må jeg derfor si at eksport til tredje-land representerer ingen lett tilgjengelig eksportmulighet for vår hjemmeindustri.

Når det gjelder hjemmeindustrien for øvrig med hensyn til å stå utenfor, må jeg si at jeg har vondt for å tenke meg at vi for denne industri, som sysselsetter 3/4 av våre arbeidere, vil kunne skape oss noen fremtid på det norske marked alene. Jeg skal ikke gå inn på alt dette med produksjonsteknikk, spesialisering og effektivisering. - Men om vi står utenfor, sier man, får ikke hjemmeindustrien noen belastning i første omgang. Det er riktig. Men hvilke vekstmuligheter vil da hjemmeindustrien få om den i særlig grad skal henvises til de vekstmuligheter som foreligger på det norske marked, og man positivt skal svekke de vekstmuligheter som i dag representeres av utviklingen mot eksport? - Det er i virkeligheten *de* vekstmuligheter som peker fremover og som representerer fremtiden, og det er dem

man svekker ved å stille seg i en slik situasjon at hjemmeindustrien blir stående utenfor. De vekstmuligheter hjemmeindustrien vil få på det norske marked, vil i årene fremover etter mitt skjønn knapt kunne vise en stigning i nasjonalinntekt på et par, tre eller fire prosent, mens mulighetene for vekst i et stort marked, selv med en liten prosent av omsetningen i markedet er langt, langt større.

Jeg vil også peke på et ytterligere moment. Om vi tenker oss den situasjon at industrien innenfor stormarkedet, hjemmeindustri som produserer varer svarende til vår hjemmeindustri, i løpet av 1960-årene må tilpasse seg et marked på 250 - 300 millioner mennesker, med den effektivitetsøking som det innebærer, tror jeg at selv ikke en tollbeskyttelse for norsk hjemmeindustri på 15 - 20 pst. vil være tilstrekkelig til å hindre en betydelig skjerping av konkurransen. Og skal vi beskytte industrien ved å heve tollsatsene ytterligere, ryker vi uklar med GATT, og vil stå overfor motreaksjoner fra GATT's side. Jeg vil si at særlig når det gjelder hjemmeindustriens ekspansjonsmuligheter og de nye ting som vi stadig finner på, og som bringer oss over i eksport, kommer dette med en generell reduksjon av lønnsomheten inn som et meget vesentlig poeng. Jeg tror at mange av de eksportfremstøt som ville kunne gjøres, simpelthen vil bortfalle som følge av en så sterk nedkutting av fortjenestemarginen. Om f.eks. fortjenesten er 15 pst. av omsetningen og tollbelastningen er 10 pst., betyr ikke det at fortjenesten reduseres med 5 pst., men det betyr at fortjenesten reduseres med 2/3 eller 66 % og da skjønner man straks virkningen.

Bare noen få betraktninger til slutt av mer generell art. Vi hører ofte den problemstilling at man likesom kan velge mellom å legge trykket på eksportindustrien eller på hjemmeindustrien. Står vi utenfor, blir det ikke så farlig for hjemmeindustrien, men vanskelig for eksportindustrien. Går vi derimot med, får eksportindustrien fordeler og hjemmeindustrien vanskeligheter. Jeg tror det er en ytterst kortsynt og sneversynt problemstilling. Det som kalles "hjemmeindustri", burde egentlig hete "importindustri". Vår hjemmeindustri er sterkt avhengig av importerte råvarer, halvfabrikata, maskiner osv. Jeg kan ikke forestille meg en situasjon hvor hjemmeindustrien skulle ekspandere voldsomt, mens eksportindustrien skulle stagnere. Det er i det lange løp en umulig konstellasjon. Vi trenger stadig til en tilføring av valuta også for å ekspandere hjemmeindustrien og naturligvis også - og her beveger jeg meg litt utenom mitt eget felt - drive sosialpolitikk, for å sette saken på spissen. Det er også et spørsmål om fremmed valuta når man skal bygge veier, boliger, sykehus og skoler. En del av inntektsskapingen her retter seg mot importvarer og fremmed valuta. Den problemstilling at man kan velge er i beste fall en ytterst kortsiktig problemstilling. Jeg mener at den også er meningsløs.

Jeg vil så si et par ord om en annen problemstilling, nemlig virkningene for distriktene, virkningene for utkant-Norge. Det blir ofte fremstilt på den måten at det vil bli meget vanskeligere for oss når det gjelder vår distriktspolitikk om vi blir med, enn om vi blir stående utenfor. Jeg tror det er en sannhet med til dels meget vesentlige modifikasjoner. Vi har foretatt en beregning, der vi har tatt utgangspunkt i begrepet "den mer utsatte hjemmeindustri", altså den del av hjemmeindustrien som

berøres totalt sett av tollreduksjonen, og den del av denne som da er mest utsatt. Vi har da undersøkt hvordan dette ligger an i de forskjellige fylker i Norge, og får da følgende bilde:

I de fylker hvor denne utsatte hjemmeindustrien spiller den største rolle, ikke bare absolutt, men relativt, der lå sysselsettingen i denne utsatte hjemmeindustrien på mellom 7 og 10 pst. av den totale sysselsetting i vedkommende fylke. Det var følgende fylker: Østfold, Oslo, Bergen, Buskerud, Akershus og Vestfold.

De fylker hvor sysselsettingen i den utsatte hjemmeindustrien bare utgjør mellom 4 og 7 pst. av den totale sysselsetting, var: Hordaland, Vest-Agder, Rogaland, Møre og Romsdal, Oppland, Hedmark og Telemark.

De fylker hvor sysselsettingen her utgjør under 4 pst. av den totale sysselsetting, var de resterende: Sør-Trøndelag, Aust-Agder, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark.

Vi ser med andre ord at der hvor vi har det sterkeste - ikke bare absolutt, men relativt - innslaget av hjemmeindustri, som kan bli særlig berørt om vi går med, er i de mest industrialiserte fylker, hvor mulighetene for å løse sysselsettingsproblemene er tilsvarende større - langt større mobilitet osv. Jeg vil på ingen måte benekte at det også vil få virkninger for den utsatte hjemmeindustri i andre fylker, men som hovedsynspunkt eller hovedtendens er dette bildet helt klart.

Om vi derimot nå stiller oss utenfor, hvilke strøk av landet er det som da i særlig grad vil bli skadelidende? Jo, det er nettopp mange av de distrikter som i høy grad har sin skjebne knyttet til eksportnæringen. Om vi tar for oss aluminium, vet vi hvor det ligger, nemlig i Mosjøen, Sunndal, Årdal og Høyanger. Om vi tar jern og stål, har vi det i Nordland med Mo jernverk. Om vi tar ferrolegeringer, finner vi det spredt utenfor de store sentra som Østlands-området utgjør. Vi har noe på Notodden - om de har noe særlig alternativ der, det vet jeg ikke. Vi har Bjølvefossen i Indre Hardanger, Bremanger i Svelgen, Ytre Sogn og noe i Trondheim. Vi bygger et nytt ferrosilisiumverk i Troms. Når det gjelder fiskeforedlingsanleggene, vet jo komiteens medlemmer godt hvor de ligger. Og fremfor alt må vi tenke på at de vekstmuligheter vi har, nettopp ligger i de deler av vårt land som roper etter nye prosjekter.

Ut fra en slik vurdering vil jeg nesten være tilbøyelig til å si at det nærmest er å sette saken loddrett på hodet, om man sier at det er utkantdistriktene i Norge som i særlig grad blir rammet hvis Norge går med. Etter min mening er det nesten direkte omvendt. Vi kan bare tenke på tilbakeslaget via tømmerprisene for mange landdistrikter som følge av det handicap treforedlingsindustrien vil komme til å lide under.

Dette var da de synspunkter jeg gjerne ville legge fram. Det er, som jeg sa innledningsvis, blitt litt springende. Det er mange ting som kunne sees i sammenheng med både det å stå utenfor og det å gå med. Det var min mening at jeg eventuelt kunne få dette diktert ned på papiret, med visse modifikasjoner, og få sende denne redegjørelsen til komiteens medlemmer hvis komiteen var interessert i det.

Formannen: Jeg takker statsråden for redegjørelsen. For å svare på det spørsmål statsråden stilte, tror jeg nok jeg kan si at komiteens medlemmer er interessert i å få dette i skriftlig form. Det vil jo foreligge et stenografisk referat, men jeg tror det vil være bedre å få det utarbeidet av statsråden.

Er det noen som forlanger ordet til redegjørelsen?

Ingvaldsen: Jeg vil få lov til å si at det var uhyre interessant å få høre dette, og jeg tror også det er viktig. Jeg vil gjerne spørre om hvorfor det skal være så farlig for det norske folk å bli delaktig i disse opplysninger? Hvorfor har man ikke offentliggjort dette, men bare lagt det fram i et hemmelig møte?

Statsråd Holler: Får jeg lov å presisere at min hensikt med å få dette diktert ned og sendt til komiteens medlemmer, var at det samtidig kunne sendes til pressen, for jeg har inntrykk av at det er viktig å få ut en del momenter om dette. Men når det gjelder dette jeg nevnte om Ballangen, må ikke det sies noe om det fra norsk regjeringshold, foreløpig, for det ville vel nærmest virke som en oppfordring til utlendingene om å trekke seg ut av prosjektet. Det får de i tilfelle finne ut selv. Med visse modifikasjoner var det ellers nettopp hensikten fra min side at dette måtte komme til pressen.

Røiseland: Då kunne eg godt fråfalle, for eg bad om ordet for å be om at dette foredraget måtte bli stensilert og i alle fall sendt til Stortinget. Går det til pressa, er det for så vidt endå betre. Statsråden må sjølv avgjere kva han vil stryke eller ikkje stryke, og det han nemnde om Ballangen, kjem sjølvsagt ikkje ut. Om han vil svare for attesten til professor Frisch, får han også sjølv avgjere.

Jakob Pettersen: Jeg har i dag fått tilsendt fra industrien i Odda et P.M. om problemet, der de går inn på virkningene. Det står ingenting i det som jeg har fått oversendt, om at det skal være hemmelig, så det vet jeg ikke, men jeg tror at det som her er skrevet fra et typisk industristed, er av så stor interesse at i all fall denne komites medlemmer bør få lese det. Jeg skal undersøke om det er meningen at dette også kan brukes offentlig.

Braadland: Jeg vet ikke om jeg kunne få spørre statsråden om en liten ting? Statsråden nevnte innledningsvis at tollbelastningen ville bli ca. 300 mill. kroner ved et utvidet fellesmarked. Men i hvilken grad vil denne tollbeskyttelsesmarginen bli spist opp av produsentene innenfor tollmuren? Man kan vel ikke regne med at en tollsats vil virke som et netto prisfradrag, for innenlandske produsenter innenfor området vil jo i en viss grad spise opp, utnytte tollbeskyttelsen og heve sine priser, slik at import utenfra vil oppnå høyere priser enn de ellers ville fått på det innenlandske marked.

Statsråd Holler: Det er vel et usikkert spørsmål hvor hard konkurransen blir innenfor dette markedet, og det er selvfølgelig umulig å beregne det på forhånd.

Men jeg føler meg i all fall helt overbevist om at når det gjelder f.eks. aluminiummagnesium og ferrolegeringer, vil konkurransen bli så hard at mulighetene for Norge til å bli delaktig i den ekspansjon som der vil komme, vil være vesentlig redusert. Men det er altså rent generelt. Alle vil vel skjønne at det å beregne det på forhånd er svært vanskelig.

Men dertil kommer et annet og mer vesentlig punkt, og det er dette: Vil en norsk bedrift ekspandere på de premisser - vil den ekspandere ut fra en slags sannsynlighetsvurdering av at det ikke er sikkert at konkurransen blir så hard - hvis det er mulighet for å bli diskriminert med 9 pst.? Tør de da ta sjansen på å sette inn f.eks. 300 millioner kroner i et foretagende? Det er derfor det er så urimelig at disse tollbelastningstallene har spilt en slik rolle i debatten. Det forteller bare en liten del av sannheten, at tollen spiller liten rolle i forhold til nasjonalinntekten. Den kan nemlig spille en helt avgjørende rolle for vurderingen av om man skal sette i gang prosjekter, og da er det ikke lenge før tollbelastningen gir de og de utslag.

Braadland: Så vidt jeg skjønner, er de fleste utvidelsesprosjektene hvor det gjelder aluminium og ferrosilisium, knyttet til kapitalimport fra de store kontinentale produsentene, og de vil vel, når de avgjør hvor de skal utvide produksjonen, ta hensyn til tollmarginen, og i hvilken grad det vil lønne seg å produsere i Norge og ta den tollmarginen som da vil følge, eller om de skal legge bedriften innenlands. De vil der foreta en beregning og bygge på kraftprisen, og også ta hensyn til den marginale tollbelastning.

Langlo: Det var overlag interessant å høyre det statsråden sa. Det eg særleg tok ordet for, var det som vart sagt om heimeindustrien. Det fylket som eg representerer, Møre og Romsdal, har satt mykje inn på å byggje ut heimeindustrien sin, i alle fall visse delar av den, dei siste åra - det tar no til å verte 50 år - og det har synt seg visse resultat. Ein har også gjort visse framstøytar når det gjeld eksport. Eg tenkjer då på møbelbransjen innan heimeindustrien, som i dag betyr ein vesentleg ting for mange av kommunane våre.

Desse industrifolka er ikkje i og for seg redde for fellesmarknaden, bortsett frå på eit einaste punkt, og det gjeld dei lange transportane, idet storparten av omsetnaden går til Oslo-området og folkerike distrikt. Dersom det tollvernet som ein har, skulle falle bort, ville desse marknadene liggje opnare og nærare for produsentar i andre land. Dei er litt redde for det, og vil gjerne vite om det finst verkemidel til å hjelpe dei der. Det gjeld nemleg begge vegar, både råstoff som skal førast dit, og det ferdige produkt som skal ut. Det vert ei stor belastning. Men dei er parate til å ta opp konkurransen både når det gjeld kvalitet og form og alt det der. Det er dei ikkje særleg redde for, men det er transportane i første rekkje. Det må for ein vesentleg del gå landevegen for at ein skal få fram produkta tidsnok. Kunne det gå sjøvegen, var det ikkje så ille. Og så har ein konkurransen på innanlandsmarknaden.

Statsråd Holler: Det er ikke riktig, som hr. Braadland sa, at vi knytter utenlandsk kapital til produksjonsutvidelsen når det gjelder ferrosilisium. Det forbeholder vi oss å finansiere selv. Men det er riktig når det gjelder aluminium at vi tar sikte på å knytte til oss utenlandsk kapital, delvis fra kontinentet og delvis andre steder fra. På hvilken måte en utenlandsk eller en kontinental produsent vil vurdere den situasjon som oppstår om Norge står utenfor markedet, er det ikke så godt å si. Vi har ennå ikke fått noen direkte reaksjon fra de interessenter som vi har hatt kontakt med. Vi har fått et brev i tilknytning til et nytt prosjekt, og i det brevet sies det - ikke direkte, men enhver rimelig fortolkning av det som sies der går ut på - at prosjektet selvsagt er under forutsetning av at man slipper tollfritt inn i markedet. Når det gjelder den vurdering de vil foreta, tror jeg man skal være klar over at utviklingen når det gjelder kraftkrevende industri, har gått i Norges disfavør i de siste 10 årene. Vi har ikke lenger det konkurransemessige forsprang som vi trodde vi hadde når det gjaldt vannkraft. Det henger sammen med to forhold. Det henger sammen med at utviklingen når det gjelder bruk av olje som råstoff til elektrokjemisk industri, allerede i dag er brakt så langt at hvis f.eks. Norsk Hydro skulle lage et nytt industrielt anlegg for kvelstoff, ville det ikke lenger basere seg på elektrisk kraft, men på olje. Men i dag vil de fremdeles ekspandere på bestående anlegg, hvor de kan henge annen produksjon på den som allerede er etablert. Når det gjelder aluminium, er den kraftpris som betales av nye verk i Frankrike - basert på naturgasser fra Lack-området - ca. 50 pst. høyere enn den kraftpris vi opererer med i dag, hvis jeg ikke husker feil. Kanskje ligger den noe høyere. Men da ser man med en gang at en tollbelastning på 9 pst. mer eller mindre spiser opp denne differansen.

Vi så et konkret oppstilt regnestykke i Industridepartementet, som Elektrokemisk la fram. Det var en nøktern analyse av kraftprisen og kostnadene ved å etablere seg i Norge, sammenlignet med kostnadene ved å etablere seg på et nytt sted i Frankrike. Der viste det seg at når man tok de forskjellige faktorer i betraktning, var det omtrent balanse i bildet - utelukkende balanse i bildet, uten noen fortjenestemargin, skal vi si, som kunne dekke en rimelig risiko ved et nytt prosjekt. Min vurdering er, uten at jeg naturligvis kan si det med sikkerhet, at jeg tviler på om utenlandske kapitalinteressenter, f.eks. franske eller tyske, vil skyte inn kapital for å etablere seg i Norge, hvis vi blir stående utenfor. Om det skulle skje, om f.eks. Hydro skulle få med sine samarbeidspartnere og likevel etablere seg i Rogaland, er det helt på det rene at ekspansjonen ut over første byggetrinn ville komme på et langt, langt senere tidspunkt, med et tilsvarende realøkonomisk tap. Jeg peker her bare på den rent økonomiske side av saken.

Jeg nevnte for øvrig dette med Lista. Der er situasjonen den at Elektrokemisk ikke vil realisere sitt aluminiumsprosjekt på Lista - og de utenlandske interessenter vil etter alt å dømme ikke realisere dette - hvis vi blir stående utenfor. Når de etablerer seg i Norge, er det med henblikk på det europeiske marked. Det har vi allerede fått klar beskjed om.

Problemet er vel for de fleste av oss å finne en ordning med fellesmarkedet på en eller annen måte, slik at vi ikke får noen særbelastning. Industridepartementets problem er hvordan man skal drive saken fram uten at det skal oppstå tempotap i

den utvikling vi kan få, dels i relasjon til Hafslund og dels i relasjon til Sira-Kvina. Bremser vi på utbyggingen av den kraftkrevende industri, vil det slå tilbake på tempoet i utbyggingen av vår elektriske kraft. Det må være helt på det rene.

Formannen: Før jeg gir ordet til neste taler, vil jeg opplyse at vi skal ha et møte på torsdag hvor representanter for elektrokjemisk industri vil være til stede. De har selv bedt om dette, for å få anledning til å gjøre oppmerksom på sine problemer, og da kan man komme nærmere inn på de spørsmålene.

Erling Petersen: Jeg vil gjerne stille et spørsmål for å få belyst et av de problemer som hr. Braadland brakte fram. La oss gå ut fra at man har 15 pst. toll i Fellesmarkedet. Hvis vi da står utenfor, vil en norsk eksportør få gjeldende pris i Fellesmarkedet, minus 15 pst. Hvis vi er innenfor, vil han få gjeldende pris. Med andre ord: *differansen* i de to situasjoner er 15 pst., som er tollen. Vil ikke den fremdeles være 15 pst. for vår del uansett i hvilken grad Fellesmarkedet måtte ha utnyttet eller ikke utnyttet beskyttelsen?

Statsråd Holler: Det er helt riktig. Det jeg tenkte på, var at man vet ikke om prisene vil bli liggende et beløp lavere som svarer akkurat til tollsatsen. Men *differansen* vil alltid være den samme, og i differansen i forhold til konkurrentene, ligger jo finansieringsmulighetene.

Formannen: Er det andre spørsmål eller andre som forlanger ordet? Hvis ikke, kan vi vel anse debatten etter denne redegjørelsen for avsluttet, og dermed skulle møtet i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite være slutt. Arbeidsutvalget skal så tre sammen. Jeg vil da foreslå at vi nå tar en pause, og at arbeidsutvalget, det vil si den ordinære utenrikskomite, trer sammen kl. 13 i utenrikskomiteens rom.

Møtet hevet kl. 11.55.